

Historiske noter indeholder bidrag af: professor, dr. theol. Troels Dahlerup (T.D.), professor, dr. phil. Kristian Hald (K.H.), arkivar cand. mag. C. Rise Hansen (C.R.H.), landsarkivar, cand. mag. Jens Holmgaard (J.Ho.), rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt (J.H.), arkivar, mag. art. Grethe Ilsøe (G.I.), bibliotekar, cand. mag. Harald Ilsøe (H.I.), landsarkivar, cand. mag. Peter Kr. Iversen (P.K.I.), overinspektør, cand. mag. Holger Rasmussen (H.R.), arkivar, cand. mag. Hans H. Worsøe (H.H.W.), arkivar, cand. mag. Paul G. Ørberg (P.G. Ø.) og redaktøren (usigneret).

Genoptryk er tidens løsen, og nu har Fortid og Nutid eksisteret så længe, at dets ældre årgange kan være vanskelige at få fat i, hvorfor man har udvalgt en række fortrinsvis vejledende artikler og udsendt dem som et særskilt bind. Indrammet af Albert Olsens »Lokalhistorie – Rigshistorie«, der kommer til at give bindet dets titel, og Johan Hvidtfeldts »Samarbejdet mellem Rigshistorikere og Lokalhistorikere« finder vi her klassikere som Gunnar Knudsens gamle arbejder om stednavne og om matriklernes benyttelse, Thomas Bangs om lens- og Carl Christiansens om amtsregnskaberne mm., som på ingen måde behøver nærmere omtale endsiges begrundelse, da enhver, som har beskæftiget sig med lokalhistoriske studier, på ét eller andet tidspunkt nødvendigvis har måttet konsultere disse arbejder. At man kunne have ønsket et endnu større

udvalg (for eksempel savner anmelderen dr. Hjelholts vejledning i benyttelsen af lægdsrullerne), er vel strengt taget blot nok en kompliment til det snart ærværdige tidsskrift.

T.D.

En stor engelsk landbrugshistorie i 7 bind er ved at se dagens lys. Det først udsendte bind, der dækker perioden 1500–1640 er på over 900 sider og vil senere få en udførlig anmeldelse i Fortid og Nutid.

C.R.H.

En lysbilledserie til brug ved undervisning i slægts- og personalhistorie udsendes nu af Dansk historisk Fællesforening. Serien omfatter foruden en afdeling billeder til illustration af skriftudviklingen og den praktiske opstilling af ahne- og efterslægtstavler en lang række konkrete eksempler på arkivalier fra rigsarkivet, landsarkiverne, hærens arkiv og Københavns stadsarkiv, som kan udnyttes af personalhistorikeren. Til serien er udarbejdet et teksthæfte, der dels angiver, hvilke oplysninger de enkelte arkivaliegrupper indeholder, dels kort meddeler den administrationshistoriske baggrund for arkivaliernes tilblivelse. Serien tilbydes i to udgaver: en stor på 100 billeder og en lille på 50 billeder, prisen er henholdsvis 400 og 250 kr. + moms. Serierne kan – så længe det begrænsede oplag rækker – købes gennem D.H.F.'s sekretariat.

G.I.

Nordisk historikerkongres afholdtes 8.–10. august 1967 i Helsingfors. Dens hovedemner var 1) De religiösa folkrörelserna och samhället ca. 1750–1850 og 2) De nordiska ländernas utrikespolitik 1939–41. Som tidligere var der fra hvert af de nordiske lande udarbejdet rapporter over hovedemnerne, for Danmarks vedkommende af henholdsvis docent A. Pontoppidan Thyssen og professor Sven Henningsen. Rapporterne er samlet udgivet af Suomen Historiallinen Seura (Finska Historiska Samfundet) som nr. 62 af finsk historisk tidsskrift (Historiallinen Arkisto) under titlen Nordiska Historikermötet, Helsingfors 1967. *G.I.*

Et nyt professorat i moderne historie – tiden efter ca. 1914 – er oprettet ved Aarhus Universitet. Embedet er ved kaldelse i 1967 besat med docent Jörgen Weibull, Lund – jvfr. Aarhus Universitets Årsberetning 1966–67, s. 51–55. Han er født i 1924 og har fra 1957 været docent. En væsentlig del af hans produktion behandler forholdet mellem Sverige og Norge, således disputatsen fra 1957: Carl Johan och Norge 1810–14, og bogen om konsulatsspørgsmålet: Inför unionsupplösningen 1905. Han har desuden arbejdet med problemer ved benyttelsen af statistiske massedata og redegjort herfor i *Historie* 1966: Kvantitativ metod i historisk forskning. Siden 1958 har han redigeret *Scandia*.

Slægtsgaardsarkivet gennem 25 år er titlen på en orientering ved P. K. Hofmanssen i *Personalhistorisk Tidsskrift* 15.r. I 4. hft., 1966 [udk. 1967], om denne institutions formål og virksomhed.

H.I.

Kumlerne i Jelling hedder en fortrinlig artikel i Vejle amts årbog 1966, skrevet af sognepræsten i Tamdrup, R. Volf, som allerede i 1960 gjorde sig bemærket

ved en afhandling i årbogen om sin kirke og dens berømte gyldne alter. Forf. imødegår teorien om Gorms store trekantvi ud fra den tese, at man ikke anbringer kumler (stenmindesmærker) oven i hinanden. Haralds anlæg antages at have været en skibssætning med runestenen i stævnen, mens man for den lille runestens vedkommende må opgive at udtale sig om anlæg og placering. I et afsnit om datering af kumlerne argumenterer forf. for, at den store side på Haralds sten er hugget allerede kort efter Gorms død o. 950, mens de to andre sider er lavet en snes år senere. Det er især dekorationernes og runernes udformning, der fører til denne slutning. I det hele taget er forf. en mand, der forstår at bruge sine øjne. *P.G.Ø.*

»Studier over den ældste norrøne historieskrivning«, professor Svend Ellehøjs disputats, 1965, anmeldes kyndigt af docent Knut Helle, Bergen, i *Norsk historisk tidsskrift* 1967, nr. 1. *G.I.*

Bosætningshistorie – et regnestykke uden facit? I *Heimen* bd. XIV hft. 1 påpeger Jørn Sandnes det essentielt vigtige i samarbejdet mellem arkæologer, topografer, stednavneforskere og historikere, når det gælder udredningen af gård- og bygdesamfundets udvikling fra jernalderen og fremover. Med udgangspunkt i Trøndelagsbyggerne viser han, hvorledes det ved et sådant samspil trods usikkerhedsmomenter er muligt at komme til et resultat. Selvom han afviser traditionsstoffet som kilde vedr. bosætning i middelalderen og endnu ældre tid, og selvom han påviser svagheder ved såvel den geometriske som den kammerale metode til bestemmelse af gårdenes eller landsbyernes indbyrdes aldersforhold, kan man på baggrund af hans egne redegørelser dog ikke give ham ret i konklusionen, hvori det hedder, at bosæt-

ningshistorie er et regnestykke med mange ubekendte og uden facit. Man kan derimod nok give ham ret i fortættelsen, nemlig at arbejdet kræver alsidighed, fantasi og kritisk sans, og at lokalhistorien på dette punkt kan spille en betydelig rolle for udforskningen af rigshistorien. Med sine mange principielle synspunkter og teoretiske udredninger kan artiklen ikke undgå at virke inspirerende på dem, der arbejder med tilsvarende emner herhjemme.

H.H.W.

Det noteres, at museumsinspektør *Olaf Olsens disputats, Hørg, hov og kirke* (jfr. FN XIII, s. 141–44) anmeldes af rigsantikvar Roar Hauglid i Norsk historisk tidsskrift 1967, nr. 2 s. 168–73.

G.I.

Indbyggerantal og bosætning i Senmiddelalderen i Vest- og Nordnorge på grundlag af tiendeskattemandtallet 1520 tages op til en principiel kildekritisk vurdering af docent Halvard Bjørkvik i Heimen, bd. 13 hft. 12, 1966. Forfatteren tager sit udgangspunkt i en tidligere artikel sst. (bd. 12 s. 253 ff.), hvor høj-skolelektor Jørn Sandnes havde afvist skattemandtallerne som værende ufuldstændige, idet de i modsat fald ville indicere en nærmest utrolig befolkningstilvækst i tiden 1520– ca. 1560. Efter at have gjort rede for baggrunden for tiendeskatteudskrivningen, henleder Bjørkvik opmærksomheden på listernes store værdi som kilde til de økonomiske og sociale forhold. Derefter vender han sig til hovedspørgsmålet: hvad siger skattemandtalene om bosætningsforhold, antal af gårde og befolkningstal? En række principielle problemer tages op til gennemgang, hvorefter forfatteren mener at kunne konkludere, at listerne virkelig giver et håndfast billede af grundtrækkene af bosætningen i første halvdel af 1500-

tallet, når de blot benyttes med forsigtighed og under det rette aspekt. Herved finder også den voldsomme forøgelse af skatteydernes antal i tiden 1520– ca. 1560, visse steder ca. 50 %, en naturlig forklaring. Den skyldes efter forfatterens mening en intens nyrødning og udflytning af yngre folk og skal i befolkningstilvækst kun svare til ca. 25 %, et tal, der i sig selv ikke lyder usandsynligt. Bjørkvik forkaster den almindelige teori om en befolkningsmæssig stilstand i tiden fra anden halvdel af 1300-tallet efterfulgt af en pludselig voldsom vækst i begyndelsen af 1500-tallet og erstatter den med hypotesen om en jævn befolkningstilvækst i hele 1400-tallet blot holdt inden for rammerne af de eksisterende gårde, som følgelig ofte skulle have rummet flere generationer. Dette konservative storfamiliesamfund opløses i løbet af første halvdel af 1500-tallet, hvorfor antallet af brug vokser enormt uden en tilsvarende befolkningstilvækst. Artiklen er med sine mange principielle vurderinger og teorier af stor interesse for enhver, der beskæftiger sig med lignende problemer, uden at den gør krav på at løse alle spørgsmål i forbindelse med dette vigtige kildemateriale til befolknings- og bosætningshistorie i senmiddelalderen.

H.H.W.

Klosterstorm er emnet for »Krøniken om gråbrødrenes fordrivelse fra deres klostre i Danmark«, som er kommet i en længe tiltrængt nyoversættelse ved arkivar Henning Heilesen (Selskabet til historiske kildeskrifters oversættelse). Det lille latinske skrift er en vigtig kilde til reformationshistorien. Ikke blot får vi besked om gråbrødre-klostrenes skæbne i omvæltningens år – oftest blev munkene chikaneret ud af deres hjem, regulær vold forekom dog undertiden – men krøniken er også, sammen med et brev fra 1576, der er trykt som bilag, hoved-

kilden til vor viden om Hans Tausen i de afgørende år 1525–29, da han opholdt sig i Viborg og gjorde byen til den lutherske læres hovedfæstning. *P.G.Ø.*

Klostergoods i middelalderen. Det enestående godt bevarede arkiv fra Munkeliv kloster i Norge tillader, at man kan følge dette kirkelige godskompleks fra anden halvdel af 1100-tallet og middelalderen igennem. Da det middelalderlige kildemateriale ellers er så tilfældigt bevaret, har den gennemgang af Munkeliv klosters jordegods, som Halvard Bjørkvik giver i Heimen bd. XIV hft. 2 været nyttig, også som grundlag for analogislutninger, når det gælder andre tilsvarende godskomplekser. *H.H.W.*

Det bekendte Kieleromslag blev grundlagt af hertugen i 1450. Her optog man lån og betalte afdrag og renter, her mødtes folk fra alle egne i Slesvig og Holsten, gøglere og handelsmænd langvejsfra søgte hertil for at tjene penge i de muntre markedsdage. Omslaget har spillet en stor rolle i hertugdømmernes økonomiske historie og kan sammenlignes med Snapstinget i Viborg. Det er nu blevet behandlet i en lille bog af August Lorenz: Ein halbes Jahrtausend Kieler Umschlag, 84 s. (Walther G. Mühlau, Kiel). *J.H.*

I afhandlingen *Hanseaterne og norsk økonomi* i senmiddelalderen, Norsk historisk tidsskrift 1967, nr. 2, belyser lektor Kåre Lunden problemet ang. Norges økonomiske nedgang under aspektet: hvilke økonomiske virkninger kan hanseaterhandelen have haft for de vareproducerende befolkningsgrupper (norske fiskere og bønder). Bl. a. gennem en vurdering af pundtoldregnskaberne som kvantitativt forskningsmateriale søger forf. at fastslå prisniveauet på eksportvarerne i forhold til importvarerne og

at konstatere størrelsen af hanseaterhandelens varekvanta. *G.I.*

Til 1600-årenes sorte får inden for dansk adel hører nok Niels Arenfeldt til Knivholt. Hans økonomi var slet, og hans ægtefælle Karen Dyre beskyldte ham for at have forsøgt at myrde hende med gift. Sagen herom kom til slut for herredagen i 1642. På grundlag af dommen herfra o. a. fortæller H. Støvring-Nielsen i Årbog Thisted 1966, – noget defensorisk – om sagens indhold og gang. Interessant er anvendelsen af tylvtered, og Niels Arenfeldts tylvt bestod af en så mærkelig samling adelsmænd, at herredagen nægtede at godkende eden, og i stedet dømte de 12 »hundsbotter, skrattinger og skjelmer« til 20 års landsforvisning. *C.R.H.*

Fæstningsbyggeri og fiskeri i gammelt dansk land findes beskrevet i Varbergs Museums årsbok 1967. Varbergs fæstning har oftere været behandlet af danske historikere. Her får den en ny gennemgang af Märta Hähnel, der bl. a. trækker Johannes Meiers kort og Arent Berntsens afbildning ind i behandlingen. Orvar Löfgrens behandling af kystbøndernes overgang til erhvervsfiskeri, er metodisk interessant derved, at han anvender moderne etnologiske begreber ved beskrivelsen hentet hos forfattere som Fredrik Barth, Raymond Firth og Eric Wolf. Det giver spændende nye synsvinkler på det hjemlige stof.

H.R.

Stok eller sten skulle der ifølge Jyske Lov være i skellet mellem byer. Næppe mange af disse sten er bevaret mere, men fhv. skoleinspektør Jes Christensen har ved sine vandringer i Flensborg og nærmeste omegn konstateret, at mange af skelstenene mellem de gamle flensborgske bymarker og nabobyerne er

bevaret. Endog enkelte af de såkaldte sandemandssten, der går tilbage til Jyske Lovs tid, kan stadig ses. De flensborgske skelsten fik dog først deres særlige karakter, da de efter den årlige beridning 1601 blev forsynet med en indskrift »F 1601«. Samtidig blev deres antal forøget til 71. I sin lille bog: *Die historischen Steine des Flensburger Stadtfeldes* (Wolffs Verlag, Flensb., 1965) har Jes Christensen skildret de flensborgske skelstens historie og har endvidere omtalt andre sten på bymarkerne – kultsten, herredssten, hærvejssten, vangesten og vildtbanesten. Mange af stenene er fotograferet af Christensen og er gengivet i et billedtillæg. Det er i sidste øjeblik, at registreringen af disse sten er gennemført. Enkelte er allerede forsvundne ved jord- og vejarbejder, efter at Christensen har stedfæstet dem. Bogen er et smukt vidnesbyrd om værdien af interesserede og dygtige lægmænds medvirken i det historiske arbejde.

P.K.I.

Det norske hus kom på mode i Danmark i den følelsesfulde tid i slutningen af 1700-tallet. Derom har især Chr. Elling skrevet i sin bog om den romantiske have. Allerede i 1733 havde Hørsholm dog fået sit »norske hus«, hvis opførelse blev ledet af ingen ringere end hofarkitekten Laurits Thura. Det var et direkte resultat af kongeparrets rejse i Norge samme år. Om denne og tidligere kgl. rejser i Norge og om det norske hus i Hørsholm fortæller Wilhelm Swensen i *Norsk Folkemuseums årbog, By og Bygd* 1964–65, s. 1–22.

H.R.

Grevskabslæge Peder Abraham Kruuses livligt fortalte selvbiografi 1800–1816 er udg. af Knud Prange i *Personalthistorisk Tidsskrift* 15.r. I 4. hft., 1966 [udk. 1967]. Den rummer bl. a. en øjenvid-

neskildring af Københavns bombardement 1807.

H.I.

I en lille velskrevet bog *Hans Gyldenkerne. En sjællandsk bonde* (Roskilde Dagblads Bogtrykkeri, 1967, 32 s.) har seminarirektor Morten Bredsdorff tegnet et livfuldt og sympatisk billede af en af de midtsjællandske bønder, der stod bag oprettelsen i 1907 af faderen Thomas Bredsdorffs Roskilde Højskole. Hans Gyldenkerne på Vejgård i Svogerslev hørte hjemme i det religiøst og politisk frugtbare bondemiljø på Lejre-egnen, som i forrige århundrede fostrede venstre-politikeren Hans Jensen Dønnergaard og i dette den radikale politiker og undervisningsminister Jørgen Jørgensen, der har forsynet bogen med et forord. Det lille skrift bygger på efterladte breve og erindringsstof og rummer et fint tidsbillede fra den danske bondestands guldalder.

J.Ho.

Opførelsen af en landejendoms bygninger giver sig nok oftest kun udslag i officielle skrivelser, sjældnere er der skrevet udførligt og mere personligt herom. For gården Vesterdal (Udby s., Vends h.) på Fyn, der blev opført 1862 på en del af Ronæs præstegårds udmarksjorder af den meget skrivende Morten Nielsen Vesterdal (død 1910), findes et sådant personligt materiale, idet byggherren bl. a. har efterladt sig en række dagbøger og en regnskabsbog. Herudfra fortælles i *Fynske Aarbøger IX* om auktionen over præstegårdsjorden, indkøbet af byggematerialer, aftaler med håndværkere, opførelsen af bygninger o. m. a. Den gamle bonde, hvis notater enten genfortælles eller gives i uddrag med nutidig stavning, har skrevet godt for sig.

C.R.H.

Vejvæsenets historie trænger stadigvæk til dyberegående undersøgelser. Som et

tillæg (med særlig paginering) bringer Årbog Holbæk 1966 en studie af amtsvejinspektør Knud P. Danø »Om veje og vejadministration i Holbæk amt indtil 1942«. Afhandlingen, der er på 156 sider + et kort over amtet, giver, på grundlag af trykt og utrykt materiale, en værdifuld fremstilling af udviklingen inden for Holbæk amt og har betydelig interesse også uden for dette.

C.R.H.

Om *vurderinger i historieforskningen* bringer Norsk historisk tidsskrift 1967, nr. 1 et indlæg af professor Jens Arup Seip, Oslo. Det imødegår universitetslektor Sivert Langholms foredrag om værdielementer i historiske teorier, holdt på den første nordiske konference i metode-lære i Århus 1965 (rapport og foredrag trykt i Historie, Jyske samlinger VII, 1, 1966).

G.I.

Nutidsforløbet er kommet til at interessere etnologer stærkt i de senere år. Inspirationen til sådanne undersøgelser er nået til Norden fra lande som Svejs og Tyskland, hvor man allerede har udgivet tykke bøger om industrialiseringens indflydelse på folkekulturen. Ved Folkivsarkivet i Lund startede man i 1964-65 en sådan undersøgelse i et af byens arbejderkvarterer, og om denne undersøgelses metode og mål redegør Sven B. Ek i RIG 1966, s. 97-108. Det vil være nyttigt for danske kulturhistorikere at stifte bekendtskab med den.

H.R.

I Danske Studier 1966 giver museumsinspektør Bjarne Stoklund en fremstilling og vurdering med væsentlige synspunkter af det udgiverarbejde, der indtil 1965 er udført af Udvalget for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie.

K.H.

Registrering af arkivalier var emnet for et seminar, afholdt af Arkivarforeningen (foreningen af videnskabeligt uddannede arkivarer og arkivvæsenets registratorer) i oktober 1966, og er nu titlen på den nylig udsendte rapport over indlæg og diskussion på seminaret. Baggrunden for dette emnevalg er ønsket om ved supplering af de traditionelle registreringsformer at gøre navnlig den nyere tids store arkivmasser tilgængelige for det størst mulige antal forskningsområder. Blandt indlæggene mærkes: Praktiske muligheder for saglig registrering af moderne offentlige arkiver; Tematisk registrering af privatarkiver efter 1848; Registrering af splittede arkivfonds; Detailregistrering; Registrering af arkiver, ordnet efter decimalklassifikationssystemet; Saglig-topografisk ordning af arkiver; Hulkort-datamaskine. Rapportens oplag rækker ikke udover antallet af Arkivarforeningens medlemmer, men et eksemplar er bl. a. tilgået Det kgl. bibliotek samt håndbibliotekerne i rigsarkivet og landsarkiverne, hvor det er tilgængelig for interesserede.

G.I.

Hvem har ansvaret for fortidsminnene? er en artikel af Egil Sinding-Larsen i Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, årbok 1965, som fortjener at blive kendt i Danmark, især sammenholdt med Odd Hølaas' om det truede Sørland, i samme skrift, hvor der gives afskrækkende eksempler på den fremfærd, der sker med bevaringsværdige bygninger og miljøer. Det er artikler, som især vil være nyttige for alle dem, der står i tilsvarende arbejde her i landet.

H.R.

Redaktionen af Fortid og Nutid har atter skiftet adresse – se indersiden af omslaget på dette hefte. Der er derimod ikke sket ændringer m. h. t. ekspedition og sekretariat.